АЗӘРБАЈЧАН ССР ЕЛМЛӘР АКАДЕМИЈАСЫНЫН ХӘБӘРЛӘРИ
Әдәбијјат, дил вә инчәсәнәт серијасы, 1977, № 2

ИЗВЕСТИЯ АКАДЕМИИ НАУК АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ ССР
Серия литературы, языка и искусства, 1977, № 2

Ә. ИБАДОҒЛУ

А. СӘҺҺӘТ ВӘТӘНДАШ ШАИР ҺАГГЫНДА

Азәрбајчанда романтизм әдәби чәрәјанынын илк көркәмли сималарындан олан А. Сәһһәт өзүнә мәхсус јарадычылыг хүсусијјәтләринә маликдир. Шаирин романтизми чәмијјәтдәки әсарәтә, ичтимаи зүлмә, мүһафизәкарлыға гаршы мүбаризә маһијјәтли вә азад кәләчәјә, әдаләтли ичтимаи гурулуша чағырыш руһунда олан бир романтизм иди. Јарадычылығынын илк дөврләриндән А. Сәһһәтдә азад кәләчәјә инам гүввәтли иди. Бу инам 1905-чи ил ингилабындан сонракы дөвр үчүн даһа характердир. Н. Нәримановун «Ја һүрр јашамалы, ја һүррријјәт јолунда кетмәлисән. Јохса бу јашајыш бир јашајыш дејилдир»[1]. кими ингилаби чағырышларын «романтикләр үзәриндә, хүсусән 1905-чи илдә Бакы кими чошғун ингилаби бир мүһитлә јахын олан М. Һади, А. Шаиг, А. Сәһһәт кими јазычылара гүввәтли тә'сири вар иди»[2]. А. Сәһһәтин «Јад ет», «Шаир», «Истигбал бизимдир», «Шаир, ше'р пәриси вә шәһәрли» кими ше'рләриндә бу тә'сир өзүнү габарыг көстәрир. А. Сәһһәт бәдии әсәрләриндә тәблиғ етдији мүсбәт идеаллары нәзәри мәгаләләриндә дә әсасландырмышдыр. Шаир һәјат һәгигәтләринә дүзкүн јанашмағы, онун идеја мәзмунуну мүәјјәнләшдирмәкдә диггәтли олмағы, ичтимаи-сијаси һадисәләри ардычыл изләмәји вә доғру нәтичә чыхармағы да мүһүм мәсәләләрдән бири һесаб едирди. А. Сәһһәт сәнәтин ислаһедичи әһәмијјәтини, халга «мә'рифәт вә ибрәт дәрси» веричи гүввәсини хүсусилә гијмәтләндирир.

«Сабир», «Сабирин тәрчүмеји-һалы», «Тәзә ше'р нечә олмалыдыр?» вә «Мәғриб күнәшләри» китабчаларына јаздығы «Мүгәддимә»дә јери кәлдикчә сәнәтин, ше'рин гаршысында дуран мәсәләләрдән данышыр. Сабир ше'ринин мәзијјәтләрини көстәрмәклә тәзә ше'рин гаршысында дуран вәзифәләри, шаирин вәтәндашлыг борчуну бир даһа ајдынлашдырмыш олур. О, сатирик ше'рин әһәмијјәтини јүксәк гијмәтләндирир. Даһи халг шаири Сабирин сәнәтини, ичтимаи-сијаси мәзмунуну сатира үчүн нүмунә көстәриб, Сабир көһнә ше'рлә јени ше'р арасында бирәсрлик учуруму ачмыш вә әдәбијјатымызда «...әзим бир ингилаб вүчуда кәтирмиш»—дејир. Рус вә Гәрби Авропа әдәбијјатындан етдији тәрчүмә әсәрләриндә белә бир чәһәтә хүсуси фикир вермишдир.

[1] Н. Нәриманов. Бу јашајыш, јашајышмы. «Һәјат» гәзети, 1906-чы ил, № 134.
[2] М. Чәфәров. Азәрбајчан әдәбијјатында романтизм, Бакы, 1963, сәһ. 133.

Зәманәдән шикајәт, кәләчәјә чағырыш, маариф вә елмә јијәләнмәк вә с. бу кими мәсәләләрин һәллиндән бәһс едән әсәрләр ону даһа чох марагландырырды. Башга сөзлә, шаир ону дүшүндүрән вә мәшғул едән мүһүм фикирләрин тәблиғинә ујғун кәлән јени мәзмунлу ше'рләрә, нәср вә драм әсәрләринин тәрчүмәсинә даһа чох фикир верирди. 1905-чи ил ингилабындан сонра шаирин мөвзу даирәси өз рәнкарәнклији чәһәтдән кенишләндији кими, идеја-мәзмунча да зәнкинләшмишдир. Мәнзум мәктубларында јени ше'рин гаршысында дуран вәзифәләри, онун сәчијјәви чәһәтләрини бир даһа ајдынлашдырыр.

Насеһә јаздығы мәктубда А. Сәһһәт бир даһа шаирин вәтәндашлыг борчуну хатырладыр. О, көстәрир ки, «вәзн-чаһан» дәјишдији үчүн «тәғазаји-заман» сәнәткарлардан милләтин тәрбијәси илә мәшғул олмағы тәләб едир. Шаир мүстәбидләрин раһат јашамасы үчүн васитә олмамалыдыр. Чүнки «Шаир ајинәсидир дөвранын». Дөврүнүн күзкүсү олан шаир һеч бир шејдән чәкинмәдән халгы рәзаләтдән гуртармаға чалышмалыдыр. Бунунла бәрабәр, кимсәдән көмәк көрмәјән А. Сәһһәт мүһафизәкарлар тәрәфиндән һүчумлара мә'руз галдығындан тез-тез шикајәтләнир:

Бу гаранлыг мүһитин ичрә мәним,
Гулағым һәбс, көзләрим дустаг.
Јумругла мөһүрләниб дәһәним,
Олмуш ағзымда сөзләрим дустаг.
Галмышам мату ачизу мәбһут,
Етмишәм лабүд ихтијари-сукут[3].

Вә

Кечди мази, битир әзаб илә һал,
Үзүмә күлмәјир һәм истигбал[4].

дејә, кәдәрләнир. Бир чох һалларда шаирдә јаранан бу күскүнлүк дөврүн һаким ичтимаи гүввәләринә гаршы чеврилмиш е'тиразла әвәз олунур. Демәли, ичтимаи һагсызлыглара гаршы А. Сәһһәтдә јаранан бәдбинлик шаирин субјектив һиссләриндән доған вә дәринләшән бәдбинлик олмајыб, бәлкә заманын тәзјигинә мә'руз галан вә чыхыш јолу тапмајан сәнәткарын шикајәтләринин, е'тиразларынын ачыг шәкилдә тәзаһүрү кими сәсләнир. А. Сәһһәт күскүн руһлу ше'рләр јазса да, сусмаг, мүбаризәдән кери чәкилмәк, онун «сакитлик бачармајан» романтик руһуна јад олан бир хүсусијјәт иди:

Мән сакитлик бачармарам, јох, харич әз имкандыр,
Мәғзимдәки чүнун дағы чүн бир јанар вулкандыр[5].

А. Сәһһәт бир шаирдән зијадә мәнсуб олдуғу халгын дәрдини дујан, онун керидә галма сәбәбләрини арашдыран вә бу сәбәбләри дүшүндүкчә гәзәбләнән бир вәтәндашдыр.

Белә́ликлә, «Сәһһәтдәки күскүнлүк шәхси субјектив бир һал олмајыб, ичтимаи сијаси зәмин илә бағлы иди... Онун һиддәт, гәзәб вә е'тиразла долу олан кәдәри халгын, чәмијјәтин вәзијјәтиндән доған ичтимаи вәтәндашлыг кәдәридир»[6]. А. Сәһһәт поезијанын көрәчәји мүһүм ичтимаи вәзифәни дујмуш вә һәмин вәзифәни һәјатилә́шдирмәји сәнәткарын вәтәндашлыг борчу кими сәчијјәләндирмишдир.

М. Һади, А. Сәһһәт вә б. романтикләр ше'ри, сәнәти пула сатмагла истибдада хидмәт едәнләри лә'нәтләјир вә вәтәнә, халга, үмуми инсанлыға хидмәти сәнәткарын шәрәфли борчу һесаб едирдиләр. Бу идеја романтикләрдә буржуа идеологларынын «Сәнәт сәнәт үчүндүр» нәзәријјә-

[3] А. Сәһһәт. Әсәрләри, I чилд, Бакы, 1975, сәһ. 168.
[4] Јенә орада.
[5] Јенә орада, сәһ. 46.
[6] К. Талыбзадә. А. Сәһһәт, Бакы, 1950, сәһ. 16—17.

синдән јох, «Сәнәт халг үчүндүр, вәтән, милләт үчүндүр» гәнаәтиндән доғурду[7]. Бу мәсәләнин һәллини А. Сәһһәт «Шаир, ше'р пәриси вә шәһәрли» поемасында даһа да дәринләшдирилмиш, она ичтимаи мә'на вермиш, чәмијјәт гаршысында сәнәтин, ше'рин әһәмијјәтини гијмәтләндирмиш вә шаирин вәтәндашлыг борчуну мүгәддәсләшдирмишдир.

Е'тираз әламәти олараг, мә'нән кечиртдији изтираблары шаир:

Көрмәсәјдим сәни мән, душмәнә кам олмаз идим,
Ујмасајдым сәнә, мәнфури-аваам лмаз идим.
Мән дә бир тачир олуб, топлар идим симу зәри,
Халгча варлығымын онда оларды дәјәри...
Сәнә дилдадә оландан бәри бәдбәхт олдум,
Тај-тушум ичрә сијәһ рузү, сијәһ рәхт олдум[8]—

дејиб шикајәтләнирсә, бу кинајәләри әслиндә зәманәјә, кәрдиши-дөврана гаршы чеврилмиш бир иттиһамнамәдир. Буржуа дворјан мүһити сәнәткары азад нәфәс алмаға, дүшүндүкләрини јазмаға имкан вермир. Һалбуки:

Шаир олдур ки, һәгигәтләрә дилдадә ола,
Шаирин фикри, хәјалы кәрәк азадә ола[9].

Сәнәтлә заман, шаирлә ичтимаи мүһит арасында јаранан бу «учурум»ун кечилмәзлији «Шаир, ше'р пәриси вә шәһәрли» әсәриндә чох кәскин шәкилдә иттиһам едилмишдир.

Сәнәткар зәманәсинин һадисәләринә биканә олмамалыдыр, ичтимаи мүһитә олан мүнасибәтини билдирмәли, үмумин зәрәринә олан һаллары чидди тәнгид етмәлидир. Јалныз бу заман шаир халгынын, вәтәнинин әсил оғлу адына лајиг көрүлүр. Бунунла А. Сәһһәт шаирин вәтәндашлыг борчуну бир даһа хатырладыр:

Сән мүкафатыны инсанлыға хидмәтдә ара,
Әбәди зөвгү, тәсәллини һәгигәтдә ара

Јахуд шаир:

Милләтин һалыны көрдүкдә кәрәкдир јансын,
Дәрдинә галмағы даим өзүнә борч сансын[10].

А. Сәһһәтә көрә шаир халгынын, вәтәнинин дәрдинә шәрик олмалы, онун талеји илә јахындан марагланмалы, истәк вә арзуларынын тәрчүманы олмалыдыр. Јенилик һисси шаирдә чох гүввәтли иди. О, халга бағлылығы милли гүрур һисси илә мүдафиә едирди. Мәһз бу мәгсәдлә романтик шаир «Атәшин бир үрәклә вә мүтәрәгги бир фикирлә мәдәнијјәти-чәдидә дә тәрәфдарыјам, лакин кәнди һејсијјәтимизи, кәнди мөвчулијјәтимизи итирмәмәк шәрти илә јениләшмәк истәјирәм»[11] мүлаһизәсини ирәли сүрүрдү. «Мәдәнијјәти-чәдидә»ни јениләшмәјин мүһүм амилләриндән бири кими гијмәтләндирән А. Сәһһәт идеаллары бу чәһәтдән дә М. Һади, А. Шаиг, Һ. Чавид вә А. Диванбәјоғлу кими романтикләрлә «Шаир, ше'р пәриси вә шәһәрли»дә бирләширди. А. Сәһһәт романтизминин естетик идеалыны тәрәннүм едән Шәһәрли образыдыр. Сәнәтә, ше'рә хор баханлары төһмәтләндирән Шәһәрли шаирин чәмијјәт гаршысындакы вәзифәсини бир даһа хатырладыр, мүбаризәјә чағырыр:

Мәнфәәт вермәји билдикдә, бачардыгда, сәнә—
Борч дејилми едәсән нәф'ли хидмәт вәтәнә?...

---

[7] Бах: М. Чәфәр. Азәрбајчан әдәбијјатында романтизм, Бакы, 1963, сәһ. 48.
[8] А. Сәһһәт. Сечилмиш әсәрләри, I чилд, Бакы, 1975, сәһ. 89—90.
[9] Јенә орада, сәһ. 91.
[10] Јенә орада, сәһ. 93.
[11] М. Чәфәр. Азәрбајчан әдәбијјатында романтизм, Бакы, 1963, сәһ. 171.

Вәтән уғрунда кәрәк шәхс фәдакар олсун,
Бөјлә мөвсүмдә јатан кимсәләрә ар олсун[12].

Шәһәрлинин сөзләриндән дүзкүн нәтичә чыхаран Шаир дә өз сәһвләрини, тәрәддүдләрини е'тираф етмәклә бәрабәр, халгынын, вәтәнинин хејринә вурушмаг мејлләринин гүввәтли олдуғуну кизләјә билмир. Шаир дахилән кечирдији мә'нәви изтирабларыны үрәк ағрысы илә е'тираф едир. Шаир:

Вәтәнә, милләтә санма дејиләм дилдадә,
Јазмаг олмаз фәгәт олмазса гәләм азадә—

дејә, дахилән кечирдији мә'нәви изтираблары зәманәдән, ичтимаи мүһитдән, ше'рин, сәнәтин растлашдығы манеәчиликләрдән шикајәт руһунда бүрузә верир:

Чох һәгигәт мәнә тәлгин едәјир вичданым,
Јохдур ондан бирини сөјләмәјә имканым[13].

дејә, биләрәкдән сусдуғуну е'тираф едир. Ејни заманда һәгиги сәнәтин инкишафына мане олан ичтимаи амилләри ајдынлашдырыр. Һәркаһ сәнәткар азад нәфәс ала билмәсә, А. Сәһһәтә көрә, онда о, бәдии јарадычылыг јолларында да әјинтиләрә, бүдрәмәләрә, мүбаризәдән узаглашмаға вә с.-јә мејл едә биләр.

Үмумијјәтлә, А. Сәһһәт бәдии јарадычылығында кәләчәјә үмид, јенилијә мејл, һагсызлыгла барышмазлыг вә с. бу кими идејалар өз ифадәсини тапмышдыр. А. Сәһһәт нәчиб, хејирхаһ идеалларын даһа кениш вә дәрин мә'нада тәрәннүмүнү башга сәнәткарларын да вәтәндашлыг борчу һесаб едирди.

А. Ибадоглы

А. СИХХАТ О ПОЭТЕ-ГРАЖДАНИНЕ

А. Сиххат — поэт-романтик. Романтизм поэта был направлен против невежества общества, консерватизма и обращен к светлому будущему, к справедливому общественному строю.

А. Сиххат прочувствовал и осознал общественную миссию поэзии, пытаясь сделать эту задачу животрепещущей, охарактеризовал ее как гражданский долг художника. Служение родине, народу, человечеству поэт-романтик считал почетной обязанностью художника. Решение этой задачи А. Сиххат углубил в поэме «Поэт, муза и горожанин», придав ей общественное звучание, тем самым возвысил значение искусства и поэзии перед обществом и утвердил святость, гражданский долг поэта.

По мнению А. Сиххата, поэт должен жить жизнью своего народа, разделять участь своей родины, интересоваться ее судьбою и быть выразителем ее желаний и мечтаний. В художественном творчестве А. Сиххата в той или иной мере нашли выражение надежда в будущее, склонность к новизне, непримиримое отношение к несправедливости и другие идеи. Более широкое и глубокое выражение этих благородных и добрых идеалов у других художников А. Сиххат считал большим гражданским долгом.

---

[12] А. Сәһһәт. Әсәрләри, I чилд, Бакы, 1975, сәһ. 94.
[13] Јенә орада, сәһ. 95.